

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЯК ПАРАДИГМА МАЙБУТНЬОГО

MOTIVATIVE-VALUE VALUE ATTITUDE TO THE QUALITY OF TRAINING OF PROFESSIONALS AS A PARDIGMA OF THE FUTURE

Статтю присвячено одній з актуальних проблем підготовки майбутніх фахівців, у числі вимог до яких велике значення набувають особистісні якості і рівень розвитку загальної культури. Розкривається сутність таких понять, як «мотивація», «внутрішні та зовнішні мотиви», «мотиваційний механізм», «професійна підготовка», «якість освіти», «інноваційна культура», «особистісно орієнтована освіта». Розглянуто питання про підвищення ефективності функціонування вищого навчального закладу, формування нових ціннісних установок у студентів та безпосередньо у вищому навчальному закладі, створення нових інструментів забезпечення якості освіти як парадигми вищого навчального закладу, так і властивостей студентів відповідати цій парадигмі, підготовка спеціалістів, які гармонійно поєднують високу професійну підготовку з гуманістичним мисленням і поведінкою. Визначено чинники формування фахівців у системі мотиваційно-ціннісних ставлень особистості в сучасному просторі соціально-економічних відношень суб'єктів педагогічної діяльності. Показано, що принцип системного підходу дав змогу стверджувати, що формування цілей, інтересу й мотивів майбутніх фахівців відбувається як під впливом зовнішнього середовища, так і викликається внутрішніми спонуканнями. Зовнішні мотиви з часом повинні перетворюватися на внутрішні, й тоді інтерес і цілі починають діяти в системній єдності та здатні формувати особистісні якості студента через формування стійких ціннісних орієнтирів. Доведено, що у нових соціально-економічних умовах змінилися тенденції суспільного розвитку, які неминуче призвели до зміни освітніх орієнтирів як державної політики, так і окремих індивідуумів, що визначає пріоритет загальнолюдських цінностей, створення умов для вільного розвитку особистості, здатної бути найбільш ефективною й затребуваною продуктивною силою.

Ключові слова: професійна підготовка, мотиваційно-цільова сфера, ціннісно-сен-

сова сфера, системний підхід, ціннісні орієнтації, мотиваційний механізм.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future specialists, among the requirements to which are important personal qualities and the level of development of general culture. The essence of such concepts as motivation, internal and external motives, motivational mechanism, professional training, quality of education, innovative culture is revealed. personality-oriented education The issues of improving the efficiency of higher education, the formation of new values in students and directly in higher education, the creation of new tools to ensure the quality of education as a paradigm of higher education and the properties of students to meet this paradigm. training of specialists who harmoniously combine high professional training with humanistic thinking and behavior. The factors of formation of specialists in the system of motivational and value attitudes of the individual in the modern space of socio-economic relations of the subjects of pedagogical activity are determined. It is shown that the principle of a systematic approach allowed to assert that the formation of goals, interests and motives of future professionals occurs both under the influence of the external environment and caused by internal motivations. External motives must turn into internal ones over time, and then interest and goals begin to operate in a systemic unity and are able to form the personal qualities of the student through the formation of stable values. It is proved that in the new socio-economic conditions the tendencies of social development have changed, which inevitably led to the change of educational orientations of both state policy and individuals, which determines the priority of universal values, creation of conditions for free development of the individual. by force.

Key words: professional training, motivational-target sphere, value-semantic sphere, system approach, value orientations, motivational mechanism.

УДК 37.013.6:005.6
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.45>

Кошева Л.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри фізичного
виховання і спорту
Донбаської державної
машинобудівної академії

Постановка проблеми в загальному вигляді. У швидко мінливому індустріальному світі завдання технічного і технологічного переозброєння підприємства набуває величезної ваги. Технічне переозброєння необхідно і неминуче, але методи, якими воно сьогодні проводиться на багатьох машинобудівних підприємствах країни, безнадійно застаріли і потребують докорінної зміни, тому стає необхідним забезпечувати підготовку фахівців для інноваційних перетворювань підприємств.

Потрібно створювати середовище для грамотного, комплексного, ефективного технічного переозброєння підприємств, яке дає змогу забезпечити конкурентоспроможність виробництва.

Усвідомлення цього є одним із головних принципів формування майбутніх фахівців.

За правильного певного ринку продукції та прогнозованої програми випуску з'являється можливість мінімізувати проєктні та виробничі ризики. Найважливіші елементи пропонованого підходу – комп'ютерне моделювання та обов'язкове експериментальне обґрунтування пропонованих комплексних рішень.

Інноватика в кінцевому підсумку забезпечує в будь-якій країні розвиток конкурентоспроможної національної інноваційної системи як сукупності організаційних компонентів, що забезпечують ефективний прогрес інноваційної економіки до рівня передових країн світу. Наукові знання у цій

галузі також необхідні для формування інноваційної культури, яка забезпечує не лише здатність суспільства, його соціально-економічного середовища до сприйняття інновацій, а й гарантує живучість і довговічність держави. Без інновацій, без науково-технічного прогресу держава приречена тільки на хронічне відставання і загибель.

Вищий навчальний заклад повинен зміцнювати акцент свого впливу у бік формування якісного людського капіталу, адже, формуючи у студентів таку цінність, як якість знань, вищий навчальний заклад формує у передовій частини населення високу пріоритетність знань, а не документа, що підтверджує їх наявність, – диплому.

Головною метою такого підходу є підвищення ефективності функціонування вищого навчального закладу, формування нових ціннісних установок у студентів та безпосередньо у вищому навчальному закладі, створення нових інструментів забезпечення якості освіти як парадигми вищого навчального закладу, так і властивостей студентів відповідати цій парадигмі.

Сучасний студент відрізняється соціальною активністю, критичністю думок і поглядів, заостреним почуттям справедливості, скептицизмом, вимагає підвищеної уваги і шанобливого ставлення до себе, поваги до його особистості, прагне бути рівноправним членом освітнього процесу ВНЗ, не припускаючи можливості бути об'єктом педагогічного процесу, має свою точку зору й уміє її довести.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Студенти молодших курсів відрізняються високим ступенем конформізму, «вірю у власні сили і здібності, надією на нове і цікаве життя» [1; 2], водночас виникає питання про правильність вибору професії, проходить складний у психологічному, моральному й соціальному плані процес адаптації до нових умов життя і навчання, перебування в незнайомому колективі, робота під керівництвом нових викладачів тощо. У першокурсників часто можна спостерігати досить різкий перехід від захоплюючого очікування за вступу до вищого навчального закладу і в перші місяці навчання в ньому до скептичного, критичного та іронічного ставлення до викладачів, вузівського режиму. На наступному курсі характерне усвідомлення важливості оволодіння знаннями і навичками, відбувається процес інтенсивного підключення до різних форм освітньої і виховної роботи, формуються загальнокультурні принципи, виробляються суспільно-громадські, культурні, корпоративні, морально-етичні цінності.

У студентів старших курсів простежується процес поглибленого інтересу до наукової діяльності, до цього часу відбулося усвідомлення себе в ролі спеціаліста певної галузі. Формуються морально-етичні, соціально-культурні якості, підвищується

почуття відповідальності, ідейної переконливості, простежується підвищення соціальної активності. Разом із цим простежується звуження системи інтересів, надаючи пріоритет предмету. За визначенням спеціалістів, у студентів відбувається переоцінка життєвих і культурних цінностей, що пов'язано передусім із підвищеним інтересом до протилежної статі, оформленням шлюбних стосунків. Студенти відчувають підвищену відповідальність, що нерідко «сприяє підвищенню успішності навчання, творчій активності». Цей період характеризується і оволодінням практичними професійними навичками під час проходження практики. Студенти більше уваги приділяють внутрішньому «Я», віддають перевагу індивідуальним формам роботи, усвідомлюють необхідність постійного підвищення інтелектуального і культурного рівня, працюють над самоосвітою і самовихованням, готові до передачі соціального і професійного досвіду молодшим поколінням.

Специфіка вищого навчального закладу технічного профілю вимагає від студента високорозвинутого логічного абстрактного мислення, здатності самостійно керувати власним розумовим процесом, уміння швидко й активно зосереджуватися на потрібному об'єкті, високого ступеня концентрації уваги, строгості й логічності суджень. Разом з усіма цими професійними якостями, які виробляються у процесі навчання у технічному виші, простежується «низький рівень соціабельності студентів» – брак умінь і навичок спілкування, недорозвиненість комунікативних навичок [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вище визначено, що ринку праці потрібні не просто професійно підготовлені кадри, а високоосвічені фахівці з певними творчими можливостями, що мають навички організаційної й управлінської роботи. Таким чином, одним з основних завдань вищого навчального закладу є підготовка професійних випускників, наділених певними особистими якостями: творчим потенціалом, умінням працювати в команді [4; 5].

Сьогодні вищий навчальний заклад повинен навчити студента передусім учитися, щоб після закінчення з нього сформувався фахівець, здатний не лише володіти вже знайомими технологіями та розробляти нові і здібний до вирішення нестандартних завдань, а й такий, що володіє навичками поведінки в нестандартних ситуаціях [6].

В основі нинішньої системи виховання студентської молоді задекларовано принципи забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання її у дусі загальнолюдських цінностей [7]. Окрім того, в основу такої системи виховання закладена сукупність духовно-етичних, світоглядних і естетичних цінностей, накопичених усіма поколіннями викладачів і студентів за всю історію існування вищого навчального закладу, які

приймаються і розділяються всім колективом та студентами і лежать в основі всіх внутрішньовузівських стосунків [5].

Мета статті. Метою статті є визначення чинників формування фахівців в системі мотиваційно-ціннісних ставлень особистості в сучасному просторі соціально-економічних відношень суб'єктів педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Соціальним замовленням стає підготовка спеціалістів, які гармонійно поєднують високу професійну підготовку з гуманістичним мисленням і поведінкою. Центральним моментом проблеми є виховання у спеціаліста розуміння, що професійна кар'єра зумовлена не лише рівнем професійних знань, а й умінням реалізувати їх у конкретному соціально-організованому середовищі, й що цьому вміню можна навчитися й розвивати його [8].

Високий рівень сформованості мотиваційно-цільової сфери майбутнього фахівця має вплив на комплекс позитивних внутрішніх мотивів та спонукає студентів успішно навчатися, оскільки високий рівень навчальної мотивації є одним із найбільш діючих засобів підвищення ефективності й якості навчального процесу. Таким чином, питання про навчальну мотивацію – це, власне кажучи, питання про якість навчальної діяльності. Мотиви навчальної діяльності значною мірою визначають відношення студента до вирішення поставлених перед ним професійних завдань, створюють передумови ефективності й результативності самої професійної діяльності.

На думку А. Вербицького та А. Бакшаєва, успіхи навчальної діяльності студентів залежать від навчальної мотивації [9]. Саме комплекс позитивних внутрішніх мотивів спонукає студентів успішно навчатися. Ще С.Л. Рубінштейн відзначав, що для того, щоб учень по-справжньому включився в роботу, потрібно зробити поставлені у ході навчальної діяльності завдання не лише зрозумілими, а й внутрішньо прийнятими ним, тобто вони набули значимість і знайшли відгук у його турботах, а рівень свідомості істотно визначається тим, наскільки особисто значимим для учня виявляється те, що об'єктивно, суспільно значимо [10]. У разі відчуженої активності людина здійснює яку-небудь справу (працює, навчається) не тому, що йому цікаво і хочеться це робити, а тому, що це треба робити для чогось, що не має до нього безпосереднього відношення й перебуває поза ним. Людина не відчуває себе залученою у діяльність, а, скоріше, орієнтується на результат, який або не має до неї ніякого відношення, або має непряме відношення, являючи незначну цінність для його особистості. Така людина відділена від результату своєї діяльності, тому одним із найважливіших критеріїв педагогічної майстерності викладача в сучасній психології вважається результативність

його роботи, що проявляється у стовідсотковій успішності студента і такому ж їхньому інтересі до предмета [9].

Наш час є епохою суспільства продуктивності, на яке впливають нейрональна патологія, результат перевиробництва, надмірної продуктивності та надмірної комунікації. Результатами є виснаження і задуха, оскільки ми живемо в умовах, які завершуються такими захворюваннями, як депресія, розлад гіперактивності з дефіцитом уваги, прикордонний розлад особистості або синдром вигорання [10–12].

Цей постійний стрес через вимоги та надлишок інформації пов'язаного суспільства в кінцевому підсумку шкодить фізичним та розумовим показникам молоді, фізичному вихованню під впливом технології мобільних пристроїв; студент відчуває величезні труднощі у підтримці зосередженості на окремій діяльності.

Ми маємо деякі специфічні компетенції з виховання, де технологія може бути переосмислена як педагогічний інструмент, який сприятиме навчанню.

Аналізуючи першу компетенцію, ми підводимо до питань споживчої пози та ідеалів краси, які населяють уми нашої молоді. На них впливає мережа, і втручання є важливим для підвищення обізнаності. Для цього у нас є соціальні мережі, і серед підлітків ми робимо акцент на Facebook завдяки безпосередньому обміну повідомленнями, відео, аудіо та фото. Також можливість формування шкільних груп у мережі, використання платформ, на яких можна обговорювати тему, можуть стимулюватися нові методології, такі як перевернутий клас та інші ініціативи.

У другій компетенції ми повинні думати, що основна технологічна підтримка підлітків – це стільниковий телефон, засіб миттєвих, повсюдних обмінів із доступом до соціальних мереж, фотографій, відео та музики, який може допомогти або стимулювати молодих людей до занять навчальними вправами, ділитися ними в мережі, роблячи великий внесок у їхню діяльність. Викладач повинен бути посередником у цьому використанні, навіть за структурованих проєктів для використання студентами цифрових інформаційних комп'ютерних технологій. Самі класи можуть бути спільними з використанням нових технологій, ігор та різного програмного забезпечення та програм, пов'язаних зі здоров'ям, а також надання автономії студентам.

За третьою компетенцією, знову ж таки соціальними мережами, групи, сформовані на підставі зацікавленості учнів та викладачів, розглядають потреби вимог, формулювання петицій, усвідомлення важливості дозвіллевих просторів. Проєкти можуть починатися зі школи та охоплювати батьків та громаду.

Електронні ігри, розповсюдження через мережу для практики вправ, відпочинок, обговорення вже згаданих забобонів та стереотипів та підготовка до електронних ігор стосовно вимог до можливостей – ось деякі з можливостей цього всесвіту, що також пропонують диверсифікацію видів діяльності, де можуть бути присутніми технології.

Навчання – це процес змін, знань, поведінки, який отримується завдяки досвіду, побудованому емоційними, неврологічними, реляційними та екологічними чинниками [14].

Опитування з питань інформаційних комп'ютерних технологій виявляє, що в Україні майже 20% учнів державних шкіл не мають удома комп'ютера чи планшета, ця нерівність значно посилюється у сільській місцевості. Мобільні телефони використовувалися учнями для того, щоб ходити на уроки; за допомогою опитування з питань освіти 98% учнів міських шкіл отримують доступ до Інтернету на мобільних пристроях, а 18% користуються Інтернетом виключно за допомогою мобільних телефонів.

У школах бракує інфраструктури, головним чином, щодо доступу та комп'ютерних лабораторій. Також було встановлено, що багато викладачів критикують відсутність спеціальних курсів використання комп'ютерів або перегляду вебсторінок у класах, головним способом пошуку інформації про використання мережі надається через контакт із колегами або за допомогою відео та онлайн-підручників.

У зв'язку з викладеним актуальною є організація ефективної виховної роботи всіх суб'єктів у ВНЗ. Не можна розглядати роботу ВНЗ із позицій деїдеологізованої організації, коли для ВНЗ важлива тільки пізнавальна навчальна і наукова діяльність. Ринок праці, що визначає розвиток ринку освітніх послуг, висунув нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, у числі яких великого значення набувають особистісні якості і рівень розвитку загальної культури. ВНЗ повинен поряд із підготовкою професіонала, який володіє набором спеціальних знань і навичок, формувати особистість із заданими характеристиками.

Сьогодні, нарешті, прийшло розуміння того, наскільки важливий гуманітарний складник особистості технічних спеціалістів. Саме тому значно активізувалися дослідження, які дають змогу визначити як теоретично-методологічні аспекти культуротворчих процесів суспільства, так і включатися до різнопланової практичної креативної суспільної діяльності.

Особливого значення набуває виділення зовнішніх і внутрішніх мотивів навчальної діяльності. Так, А. Маркова відзначає, що мотив є зовнішнім, якщо головною, основною причиною поведінки є одержання чого-небудь за межами самої цієї поведінки [15]. Внутрішній мотив – це в

принципі невідчужуваний від людини стан радості, задоволення й задоволення від своєї справи. На відміну від зовнішнього внутрішній мотив ніколи не існує до й поза діяльністю. Він завжди виникає у самій цій діяльності, щораз будучи безпосереднім результатом, продуктом взаємодії людини й її оточення. У цьому змісті внутрішній мотив неповторний, унікальний і завжди представлений у безпосередньому переживанні. Тому викладачі вищого навчального закладу повинні акцентувати свою увагу на пошуку засобів і методів актуалізації у студентів внутрішньої мотивації. І чим якісніша буде внутрішня мотивація під час навчання у ВНЗ, тим швидше і легше студенти придбають нові знання, професійні вміння, тим вільніше вони зорієнтуються в навчально-професійних ситуаціях, тим вищий темп їхнього професійного розвитку.

Дослідження студентської молоді у сфері трудових цінностей, визначення її пріоритетів, мотивів були і залишаються надзвичайно актуальними. Проблема трансформації трудових цінностей займає особливе місце в перехідній економіці України. Перехід до ринкових відносин зруйнував стару систему мотивації, а нова «ринкова» система знаходиться поки в стадії формування. Розвиток економіки країни багато в чому залежить від того, хто приходить на зміну старшому поколінню. При цьому формування і розвиток трудового потенціалу галузі, окремого підприємства знаходиться в прямій залежності не лише від освітнього, професійного, інтелектуального рівня молодих фахівців, а й значною мірою від їх мотивації у сфері праці, професійної підготовки і підвищення кваліфікації, від домінуючих у цій сфері ціннісних орієнтацій і установок. Вивчення систем цінностей становить інтерес із погляду можливості прогнозування соціальної поведінки людей, прихильників тих чи інших цінностей [16].

Під цінністю розуміється будь-який «об'єкт», що має життєве значення для суб'єкта (індивіда, групи). Більш прийнятним є визначення цінностей як аспекту мотивації, а ціннісних орієнтацій – як суб'єктивних концепцій цінностей або різновидностей соціальних установок, які займають порівняно високе положення в ієрархічній структурі регуляції діяльності особистості.

Оптимальною моделлю сприяння розвитку ціннісно-сенсової сфери в студентському віці виступає комплекс спеціально створених зовнішніх та внутрішніх умов психолого-педагогічного супроводу під час навчання студентів у ВНЗ. До зовнішніх умов належить ефективна організація психолого-педагогічного супроводу процесу здоров'язбереження молоді в технічному ВНЗ, спрямованого на розвиток ціннісно-сенсових та духовно-моральних орієнтацій студентів; залучення потенціалу навчальних та позанавчальних заходів, які недостатньо використовуються для

розвитку ціннісно-сенсового та духовно-морального потенціалу студентської молоді. До внутрішніх умов відносять внутрішньоособистісний розвиток, насамперед характеристик ціннісно-сенсової сфери як інтегральної умови гармонійного розвитку особистості [17].

Отже, збагачення ціннісно-сенсової сфери через розвиток самоаналізу та рефлексії, набуття молодю людиною духовного досвіду розширюють її особистісний і соціальний потенціал та виступають значущою умовою як особистісного, так і професійного розвитку майбутнього фахівця.

У традиційній соціології прийнято вважати, що процес формування світогляду, прийняття базових цінностей завершується до 22–25 років. Це означає, що ефективне формування свідомості може і повинне відбуватися у цільовій аудиторії молоді – студентів [18].

Одну із центральних позицій займає потреба у забезпеченні студентів місцями для проходження практики, під час якої майбутні фахівці набували б реальний досвід професійної діяльності. Останнє особливо актуально у зв'язку з тим, що технічні спеціальності є, по суті, практикоорієнтованими.

Маючи складний характер формування й еволюції, мотиваційний механізм має всі властивості системного об'єкта зі складною внутрішньою структурою, що відповідає принципу системного підходу [19]:

1. Відносність зв'язків елементів. Особливість формування зв'язків «інтерес – мотивація».

2. Впливи на елементи мотиваційної сфери можуть бути як внутрішні, так і зовнішні.

3. Залежність елементів системи від фактора часу: згодом зміни інтересів можуть призводити до змін у мотивації.

4. Наявність функції мети й прагнення до її оптимізації на основі тих або інших критеріїв (за відсутності критеріїв залишається все-таки один критерій – прагнення ентропії системи до максимуму).

Внутрішня мотивація формує ставлення до неї зовнішнього середовища, формуючи в останнього такі ж мотиваційні спонукання, як і в зовнішнього середовища. Своєю чергою, зміна мотиваційного механізму зовнішнього середовища спричиняє зміну мотивації елементів системи.

Роль мети в дуалізмі «інтерес – мотивація» зводиться до того, що з'являється елемент системи, котрий формує середовище реалізації системи. Загалом під таким середовищем варто розуміти сукупність особистісних властивостей студента або випускника вищого навчального закладу. Більше того, мета як така є визначальною в напрямі зміни такого середовища. Вона є необхідною.

Але якщо розглядати дуалізм «мета – мотивація» і «мета – інтерес», то й тут можна навести

аналогічні міркування. Таким чином, може бути виділена основа процесу формування особистісних властивостей студента як нероз'ємна сукупність трьох елементів системи (тріади): «мета – інтерес – мотивація» із взаємозв'язками «всіх з усіма».

Висновки. Принцип системного підходу дає змогу припустити, що формування цілей, інтересу й мотивів може відбуватися як під впливом зовнішнього середовища, так і викликатися внутрішніми спонуканнями.

Формулювання мотивів, як зовнішніх, так і внутрішніх, потрібне для того, щоб можна було оцінити чинники, що визначають здатність і бажання студента до занять фізичною культурою. Зовнішні мотиви з часом повинні перетворюватися на внутрішні, і тоді інтерес та цілі починають діяти в системній єдності й здатні формувати особистісні якості студента через формування стійких ціннісних орієнтирів.

Гуманістична парадигма освіти полягає у тому, що вона розглядається як цінність сама по собі. При цьому важливим позитивним моментом є її орієнтація на розвиток особистості. Наслідком такої парадигми є концепція особистісно орієнтованої освіти. Саме цей наслідок гуманістичної парадигми освіти визначив постановку завдань проведених нами досліджень. У нових соціально-економічних умовах змінилися тенденції суспільного розвитку, які неминуче призвели до зміни освітніх орієнтирів як державної політики, так і окремих індивідуумів, що визначає пріоритет загальнолюдських цінностей, створення умов для вільного розвитку особистості, здатної бути найбільш ефективною й затребуваною продуктивною силою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акофф Н., Рассел Л. О менеджменте. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 448 с.
2. Кошечая Л.В. Системность педагогических технологий в формировании личностных качеств специалистов. *Опыт и перспективы подготовки специалистов и Болонский процесс* : материалы научно-методической конференции профессорско-преподавательского состава ДГМА, 21 февраля – 1 марта 2005 г. / под общ. ред. проф. С.В. Ковалевского. Краматорск : ДГМА, 2006. С. 197–207.
3. Медведева О.А., Суровцева Р.Ф. Новый подход к преподаванию основ корпоративной культуры в вузе. *Корпоративна культура організацій XXI століття* : зб. наук. праць / за заг. ред. С.В. Ковалевского. Краматорськ : ДДМА, 2010. С. 138–142.
4. Запесоцкий А. Какого человека должна сформировать сегодня система образования? *Высшее образование в России*. 2003. № 3. С. 45.
5. Жариков С.В., Гринь А.Г. О системе формирования корпоративной культуры факультета. *Корпоративна культура організацій XXI століття* : зб. наук. праць / за заг. ред. С.В. Ковалевского. Краматорськ : ДДМА, 2006. С. 36–40.

6. Барановский А.И., Вольвач В.Г. Инновационный вуз на рынке образовательных услуг : монография. Омск : Омский экон. институт, 2005. 171 с.
7. Столяров В.И., Быховская И.М., Лубышева Л.И. Концепция физической культуры и физкультурного воспитания (инновационный подход). *Теория и практика физической культуры*. 1998. № 5. С. 11–16.
8. Лях В.И., Копылов Ю.А., Малыгина Т.А. Физическое воспитание учащихся общеобразовательной школы: состояние, перспективы и пути реорганизации. *Теория и практика физической культуры*. 1998. № 9. С. 49–51.
9. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательные политики. Москва : Логос, 1993. 180 с.
10. Романова С.В. Синергетичний підхід як сучасна методологічна орієнтація корпоративної культури. *Корпоративна культура організацій XXI століття* : зб. наук. праць / за заг. ред. С.В. Ковалевського. Краматорськ : ДДМА, 2009. С. 25–29.
11. Бойчук Ю.Д. Людина як космопланетарний та біопсихосоціальний феномен. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 40. Ч. I. С. 51–67.
12. Богуш А.М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах* : зб. наук. пр. Київ, 2000. Кн. 1. С. 18–23.
13. Науменко Н.В. Формування духовного здоров'я особистості як сучасна педагогічна проблема. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2012. № 2. С. 32–36.
14. Воскобойнікова Г.Л. Концепція комплексної оцінки адаптаційних можливостей у формуванні і збереженні індивідуального здоров'я людини. *Наука і освіта*. 2014. № 8/СХХV. Серпень. С. 35–39.
15. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : Знание, 1996. 312 с.
16. Мироненко Е.В. Корпоративная культура инженерно-экономического факультета как составляющая корпоративной культуры ДГМА. *Корпоративна культура організацій XXI століття* : зб. наук. праць / за заг. ред. С.В. Ковалевського. Краматорськ : ДДМА, 2006. С. 12–17.
17. Яранський Д.М., Мішковець Н.М. Концептуальні основи формування вітчизняної моделі управління. *Економічний вісник Донбасу*. 2006. № 1(3). С. 108–113.
18. Земская Ю.Н., Кузнецова Е.А. Проектная деятельность как инструмент формирования ценностей в молодежной среде. *Корпоративна культура організацій XXI століття* : зб. наук. праць / за заг. ред. С.В. Ковалевського. Краматорськ : ДДМА, 2010. С. 128–130.
19. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. Москва : Наука, 1973. С. 80–83.